Temettuat Defterlerine Göre Keles

• Niyazi Topçu*

Bugün Keles ilçe merkezini oluşturan Keles, Yenicekeles ve Kavacık Köyleri; 19.yüzyıl ortalarında ne Bursa mahalleleri kadar fakir ne de ova köyleri kadar zengindir.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki yenilik hareketleri ve özellikle Tanzimat döneminde, her alanda olduğu gibi mali sistemde de bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin belki de en önemlisi vergi reformudur.

Bununla daha önce çeşitli adlar altında toplanan vergilerin tek kalemde toplanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, vergilerin sağlıklı bir şekilde tarh ve tahakkukunu sağlamak üzere tüm Osmanlı ülkesinde köyler ve mahalleler bazında sayımlar yapılmış, sayımlar sonucunda son derece kapsamlı ve ayrıntılı bilgiler içeren "Temettuat Defterleri" tanzim edilmiştir. Halen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen bu defterler; Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl ortalarındaki demografik, ekonomik ve sosyal durumunu oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira; defterlerde vergi mükelleflerinin isimleri, meslekleri, menkul ve gayrımenkul malları, hayvanları, gelirleri gibi temel bilgiler ayrıntılı olarak kayıtlıdır. Çok büyük bir kısmı 1844-1845 yıllarına ait olan bu defterlerin kapsamı, önemi, içeriği, zenginliği ve sair özellikleri hakkında pek çok kaynak mevcuttur .

Biz bu yazımızda genel değerlendirmelere ve ayrıntılara girmeden, Bursa Araştırmaları Vakfı'nın başlattığı temettuat çalışmaları çerçevesinde Keles ilçe merkezine ait temettuat defterlerini ele alacağız.

Bugün 6 mahallesi bulunan Keles; temettuat sayımlarında 3 ayrı köy halinde kaydedilmiştir. Şu anda Keles ilçe merkezini oluşturan bu üç köy; Keles, Yenicekeles ve Kavacık Köyleri olup o tarihte idari yönden Kite Kazası'nın Cebel-i Atik Nahiyesi'ne tabidir .

Defterlere göre, Keles Köyü; Sofular, Çukur ve Cuma olmak üzere 3 mahalle ile 116 haneden, Yenicekeles Köyü 19 haneden, Kavacık Köyü 36 haneden müteşekkildir. Yenicekeles Köyü bugünkü Yenice Mahalle, Kavacık Köyü Küçükkavacık Mahallesi olup o zamanki Cuma Mahallesi Cuma ve Ertuğrulgazi adlarında iki mahalleye bölünmüştür. Sofular ve Çukur Mahalleleri varlığını aynen korumaktadır.

Keles Temettuat Defteri; "Hüdâvendigâr Eyâleti mülhâkâtından Hüdâvendigâr Sancağı dahilinde kâin Kite Kazâsına muzâfa Cebel-i Atik Nâhiyesine tâbi Keles Karyesinin Sofular Mahallesinde mütemekkin ahâlinin emlâk ve arâzi ve temettuâtlarını mübeyyin defteridir. Sene [1]261" şeklinde başlamakta olup diğer defterlerde sadece altı çizili kısımlar ("...Yenicekeles Karyesinde..." ,"...Kavacık Karyesinde...") değişiktir.

Defterler hane esasına göre düzenlenmiş, hane numarasından sonra şahsın aile ismi veya lakabı, ardından kendi ismi ve baba ismi yazılmış, bundan sonra sahip olduğu araziler, hayvanlar, son ödediği vergi ve aşar miktarı, tahmini geliri ve diğer bilgiler sırayla kaydedilmiştir. Bazı hanelerde iki kişi kayıtlıdır.

Kayıtlı mükelleflerin hepsi müslüman olup hemen hemen tamamı da erkektir. Sadece Kavacık'ta kira geliri nedeniyle bir kadın vergiye tabi tutulmuş,

* Avukat-Tarih Araştırmacısı

Sofular Mahallesi'de yaşı küçük bir çocuğun vasisi sıfatıyla annesi de deftere yazılmıştır.

Bugün olduğu gibi sayımların yapıldığı dönemde de bu bölge, Bursa'nın en kırsal bölgesi olduğu için geçim büyük oranda çiftçilik yani tarım ve hayvancılıktan sağlanmaktadır. Muhtemelen bu nedenle geçimini çiftçilikle sağlayanların mesleği açıkça belirtilmemiş sadece farklı meslek sahiplerinin mesleği yazılmıştır. Kaldı ki bunların bir kısmı da yine ziraatla meşgul olmaktadır. Meslek dağılımına baktığımızda halkın yarıya yakınının (% 48,3) çiftçilikle geçimini sağladığı, bundan sonra yevmiyecilik ve kiracılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu görülmektedir. Kiracılar; tarla, değirmen ve hamam gibi gayrımenkullerin kira gelirleriyle geçinen kişilerdir. Kavacık Köyü'nde çiftçilikten sonra helvacılık önemli bir geçim kaynağıdır ve helvacıların tümü bu köydendir. Bunlardan başka; demirci, berber, leblebici, semerci, ekmekçi, nalbant, boyacı, saraç, dülger vs. gibi kasaba tipindeki küçük bir yerleşim yerinde bulunabilecek tüm esnaf ve zanaat erbabından birkaç kişi mevcuttur.

Gelirlerin miktar yönünden genel dağılımına baktığımızda mükelleflerin yaklaşık % 38'inin 500-750 kuruş arasında gelire sahip olduğu, ayrıca her on kişiden birinin gelirinin 1.000 kuruşun üzerinde olduğu göze çarpmaktadır.

1.000 kuruşun üzerinde gelire sahip 19 kişi mevcut olup Yenice Mah'den Yörükhaliloğulları'ndan Kara Mustafa adlı şahıs 1.900 kuruşluk geliriyle hem mahallenin hem de Keles'in en zengin kişisidir. Gelir ortalaması yönünden de Yenice Mah en zengin mahalledir. Zira; genel gelir ortalaması 598 kuruş iken Yenice Mah'de ortalama gelir 708 kuruş olup, burada en fakir kişi yıllık 362 kuruş geliri olan bir çobandır. En fakir mahalle ise 508 kuruşluk ortalama ile Kavacık'tır. Tüm mahallelerde en zengin kişilerin hepsi çiftçidir.

Mükelleflerden toplam 11 kişi "Hacı" ünvanı taşımaktadır. Bu unvanı taşıyanların ortalama geliri doğal olarak genel ortalamadan bir hayli yüksektir. Bunlardan 8'inin geliri 1.000 kuruşun üzerinde, 3'ünün geliri 1.000 kuruşun altındadır, ortalama gelirleri 1.072 kuruştur. Hacıların da biri dışında hepsi çiftçidir. Yenice ve Çukur Mah'de hiç "hacı" yoktur.

Çukur Mah'de 42 hane noda kayıtlı Keskinoğullarından Seyyid Emin Ağa'nın Bursa'da Köprübaşı'nda emlak ve arazisi bulunduğu belirtilmiş ancak miktarı ve geliri gösterilmemiştir. Bundan başka köy dışında malı olan yoktur.

Mesleklere göre gelir dağılımına bakıldığında ise çiftçilerin ortalama gelirinin genel ortalamadan yüksek olduğu (739 kuruş) görülmektedir.

Çalışamayacak durumdaki 7 kişi, başkalarının yardımıyla geçinmekte ve bu husus defterlerde "sâkin olduğu hanesinden maâda hiçbir nesnesi olmayub, hizmetkârlığa dahi kudreti bulunmayub şunun bunun iânesiyle geçinmekde olduğu" şeklinde belirtilmektedir. Çukur ve Yenice Mah'de çalışamayacak derecede aciz kimse yoktur. Hiçbir mal ve geliri yazılı olmamasına rağmen ölmüş veya köyü terketmiş bazı hane sahiplerinin de ismen kayıtlı olması oldukça ilginçtir. Ayrıca vergiye tabi olmadığı halde Çukur Mah'de bir asker de kaydedilmiştir.

Hayvan varlığına baktığımızda; tarımdan ziyade hayvancılığa müsait olan bu bölgedeki hayvan varlığının oldukça az olduğu görülmektedir . Zira toplam küçükbaş hayvan sayısı 744, büyükbaş hayvan sayısı 276, binek hayvanı sayısı 96'dır. Özellikle çayır, mer'a ve otlak arazisi yönünden son derece zengin bir potansiyele sahip olunmasına rağmen küçükbaş hayvan sayısının bu kadar az olması, hele hele Yenice Mah'de hiç koyun bulunmaması oldukça gariptir. Büyükbaş hayvanlardan 140 baş öküzün çiftçi hanelerinde zaten bulunması gereken bir unsur olduğu nazara alınırsa büyükbaş hayvancılığın da yetersiz olduğu görülecektir. Öte yandan; en az çiftçi ailesi Cuma Mah'de bulunmasına rağmen en fazla küçükbaş hayvanın da yine burada bulunması ilginçtir. Ancak, Cuma Mah.'de küçükbaş hayvan varlığı Kavacık Köyü'nden fazla olmasına rağmen "koyun vergisi"nde tam tersi bir durumun (hem de 2,5 kat farkla) sözkonusu olmasının izahı güçtür.

Defterlerdeki aşar miktarları aynı zamanda yörede yetiştirilen tarım ürünleri hakkında da fikir vermesi açısından önemlidir. Ayrıca kile cinsinden toplam rakamlar da kayıtlı olduğu için genel üretim miktarlarının dahi hesaplanması mümkündür. Buna göre Keles'te ağırlıklı olarak yetiştirilen tarım ürünleri; buğday, arpa, nohut, burçak, yulaf, üzüm, dut ve muhtelif meyvelerdir. Sofular'da 4 hane, Yenice'de 1 hane dut üretimi yapmakta ve ipekböcekçiliği ile uğraşmaktadır. Cuma Mah'de 2 hanede toplam 11 adet arı kovanı vardır.

Tüm bunlardan sonra, Sayın Raif Kaplanoğlu'nun Bursa'nın 25 mahallesini ve 5 ova köyünü kapsayan araştırması ile birlikte değerlendirildiğinde sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki; bugün Keles ilçe merkezini oluşturan ve Bursa'nın kırsalında yer alan bu 3 köy 19.yüzyıl ortalarında ne Bursa mahalleleri kadar fakir ne de ova köyleri kadar zengindir.

TABLO 1

GENEL BİLGİLER

		Cuma	Çukur	Sofular	Yenice	Kavacık	TOPLAM
Hane Sayısı	Aded	37	44	36	19	36	172
Kayıtlı Kişi Sayısı	Aded	37	43	36	19	39	174
Mükellef Sayısı	Aded	37	41	35	19	38	170
Tahmini Nüfus	Kişi	185	205	175	95	190	850
Ekili Arazi (Tarla, Bağ, Bahçe)	Dönüm	169	229	233	113	217	960
Ekilmemiş Arazi (Nadas)	Dönüm	198	333	185	118	179	1,012
Sağman Koyun	Baş	76	22	45	0	79	222
Yoz Koyun	Baş	49	8	10	0	13	80
Sağman Keçi	Baş	99	32	20	31	115	297
Yoz Keçi	Baş	53	18	10	11	53	145
Toplam Küçükbaş Hayvan Sayısı	Baş	277	80	85	42	260	744
Öküz	Baş	24	34	28	17	37	140
İnek	Baş	15	33	19	11	14	92
Tosun	Baş	2	5	2	0	1	10
Düve	Baş	1	5	1	0	27	34
Toplam Büyükbaş Hayvan Sayısı	Baş	42	77	50	28	79	276
Kısrak	Baş	5	2	0	0	1	8
Beygir	Baş	4	8	6	4	5	27
Katır	Baş	9	5	6	4	8	32
Merkeb	Baş	3	6	4	0	16	29
Toplam Binek Hayvanı Sayısı	Baş	21	21	16	8	30	96
Arı Kovanı	Aded	11	0	0	0	0	11
1844 Yılı Özel Vergisi	Kuruş	2,116	2,401	2,038	1,300	2,135	9,990
1844 Yılı Aşar Vergisi	Kuruş	748	926	904	614	1,014	4,206
1844 Yılı Toplam Vergisi	Kuruş	2,864	3,326	2,942	1,914	3,149	14,195
Ortalama Vergi (Mükellef Başına)	Kuruş	77	81	84	101	83	84
1845 Yılı Tahmini Geliri	Kuruş	21,312	23,946	23,605	13,447	19,298	101,607
Ortalama Gelir (Mükellef Başına)	Kuruş	576	584	674	708	508	598

TABLO 2

GELİRLERİN MİKTAR ve ORAN OLARAK DAĞILIMI

		Cuma	Çukur	Sofular	Yenice	Kavacık	TOPLAM	YÜZDE %
?	Kuruş	1	0	0	0	0	1	0.6
0	Kuruş	1	2	4	0	4	11	6.3
1-100	Kuruş	0	1	0	0	1	2	1.1
100-200	Kuruş	0	1	1	0	3	5	2.9
200-500	Kuruş	15	13	6	2	12	48	27.6
500-750	Kuruş	11	18	12	13	12	66	37.9
750-1000	Kuruş	5	4	7	3	3	22	12.6
1000-1500	Kuruş	4	4	5	0	4	17	9.8
1500+	Kuruş	0	0	1	1	0	2	1.1
TOPLAM		37	41	35	19	38	174	100

TABLO 3

AŞAR VERGİSİ DÖKÜMÜ

		Cuma	Çukur	Sofular	Yenice	Kavacık	TOPLAM	YÜZDE %
Buğday Öşrü	Kuruş	433	520	455	415	475	2,298	54.6
Arpa Öşrü	Kuruş	144	144	192	129	219	828	19.7
Nohut Öşrü	Kuruş	12	18	78	30	48	186	4.4
Burçak Öşrü	Kuruş	33	23	35	0	0	90	2.1
Yulaf Öşrü	Kuruş	0	0	0	0	6	6	0.1
Meyve Öşrü	Kuruş	7	47	18	0	0	72	1.7
Üzüm Öşrü	Kuruş	62	137	57	28	132	416	9.9
Dut Öşrü	Kuruş	0	0	65	3	0	68	1.6
Koyun Vergisi	Kuruş	58	38	5	9	135	243	5.8
TOPLAM	Kuruş	748	926	904	614	1014	4,206	100.0

TABLO 4 **MESLEK DAĞILIMI**

	Cuma	Çukur	Sofular	Yenice	Kavacık	TOPLAM	%	ORT.GELIR
Çiftçi	10	18	22	13	21	**84**	**48.3**	**739**
Yevmiyeci	8	3	2	3		**16**	**9.2**	**458**
Mucir / Kiraya Veren	3	2	2		3	**10**	**5.7**	**519**
Çalışmayan (Aciz)	1		3		3	**7**	**4**	**0**
Helvacı					7	**7**	**4**	**508**
Demirci	1	6				**7**	**4**	**649**
İmam – Hatip - Muallim	2	1	1		1	**5**	**2.9**	**420**
Çoban – Sığırtmaç	1	1	1	1		**4**	**2.3**	**418**
Berber	1	3				**4**	**2.3**	**375**
Hizmetçi		2			2	**4**	**2.3**	**343**
Semerci	2		1			**3**	**1.7**	**592**
Leblebici	2		1			**3**	**1.7**	**535**
Ekmekçi	3					**3**	**1.7**	**600**
Nalbant		2				**2**	**1.1**	**410**
Çalışmayan (Y.Küçük)			1			**1**	**0.6**	**180**
Eskici				1		**1**	**0.6**	**530**
Katırcı				1		**1**	**0.6**	**740**
Oduncu					1	**1**	**0.6**	**400**
Kasap	1					**1**	**0.6**	**350**
Tereci			1			**1**	**0.6**	**920**
Boyacı		1				**1**	**0.6**	**1050**
Saraç		1				**1**	**0.6**	**606**
Tacir		1				**1**	**0.6**	**250**
Dülger	1					**1**	**0.6**	**800**
Duhancı / Tütün Taciri	1					**1**	**0.6**	**900**
Asker		1				**1**	**0.6**	**0**
Belirsiz (Ölü - Terk)		1	1		1	**3**	**1.7**	**0**
TOPLAM	**37**	**43**	**36**	**19**	**39**	**174**	**100**	**598**

TABLO 5 **1000 KURUŞTAN YÜKSEK GELİRİ OLANLAR**

Mahalle	Mesleği	Sülale Adı	Adı	Baba Adı	Geliri
Yenice	Çiftçi	Yörükhaliloğulları	Kara Mustafa	Halil	1,900
Sofular	Çiftçi	Sarımehmedoğulları	Hacı İbrahim	Mehmed	1,565
Cuma	Çiftçi	Nesimoğulları	Hacı Mehmed Ali	Ömer	1,490
Sofular	Çiftçi	Malaşoğulları	Mehmed	İbrahim	1,430
Sofular	Çiftçi	Beytioğulları	Mehmed	İbrahim	1,410
Çukur	Çiftçi	Kadıoğulları	Seyyid İsmail	İsmail	1,312
Sofular	Çiftçi	Dombayoğulları	Hacı Osman	Mehmed	1,260
Kavacık	Çiftçi	Habiboğulları	Hacı Osman	Hacı Mustafa	1,235
Cuma	Çiftçi	Karahaliloğulları	Ahmed	Ali	1,216
Kavacık	Çiftçi	Kasaboğulları	Hacı İsmail	Salih	1,175
Cuma	Mucir/Kiraya Veren	Hacıyusufoğulları	Emin	Yusuf	1,125
Kavacık	Çiftçi	Kasaboğulları	Hacı Mustafa	Salih	1,120
Çukur	Çiftçi	Keskinoğulları	Seyyid Emin Ağa	[?]	1,110
Cuma	Çiftçi	Hacıismailoğulları	Yakub	Yusuf	1,062
Sofular	Çiftçi	Köseoğulları	Hacı Ahmed	Mehmed	1,055
Çukur	Boyacı		Seyyid Emin	Mehmed	1,050
Kavacık	Çiftçi	Çavuşoğulları	Hacı Mustafa	Hacı Ali	1,043
Sofular	Çiftçi	Dombayoğulları	Hüseyin	Mehmed	1,030
Çukur	Çiftçi	Gençoğulları	Ali	Mustafa	1,018

TABLO 6 **MAHALLELERİN EN ZENGİNLERİ**

Mahalle	Mesleği	Sülale Adı	Adı	Baba Adı	Geliri
Cuma	Çiftçi	Nesimoğulları	Hacı Mehmed Ali	Ömer	1,490
Çukur	Çiftçi	Kadıoğulları	Seyyid İsmail	İsmail	1,312
Sofular	Çiftçi	Sarımehmedoğulları	Hacı İbrahim	Mehmed	1,565
Yenice	Çiftçi	Yörükhaliloğulları	Kara Mustafa	Halil	1,900
Kavacık	Çiftçi	Habiboğulları	Hacı Osman	Hacı Mustafa	1,235

TABLO 7 **HİÇ GELİRİ OLMAYANLAR**

Mahalle	Mesleği	Sülale Adı	Adı	Baba Adı	Geliri
Cuma	Çalışmıyor (Aciz)	Hacımustafaoğulları	Kara Yakub	Mustafa	0
Sofular	Çalışmıyor (Aciz)	Arzıhaloğulları	İsmail	İsmail	0
Sofular	Çalışmıyor (Aciz)	Karacaoğulları	Mustafa	Ali	0
Sofular	Çalışmıyor (Aciz)		Koca Veli	Halil	0
Kavacık	Çalışmıyor (Aciz)	Haliloğulları	Yusuf	Abdullah	0
Kavacık	Çalışmıyor (Aciz)	Taviloğulları	İsmail	Abdullah	0
Kavacık	Çalışmıyor (Aciz)	Tarkazoğulları?	Emin	Salih	0
Çukur	Asker	Himmetoğulları	Osman	Hasan	0
Sofular	Ölü	Karacaoğulları	Veli	Halil	0
Çukur	Ölü	Ahmedcikoğulları	Mehmed	Mehmed	0
Kavacık	Terk (Firar)	Osmanpaşaoğulları	Yakub	Osman	0

TABLO 8 **MAHALLELERİN EN FAKİRLERİ (Hiç geliri olmayanların dışında)**

Mahalle	Mesleği	Sülale Adı	Adı	Baba Adı	Geliri
Cuma	Çoban	Yabaşoğulları	Yakub	Hamza	200
Çukur	Çiftçi	Ahmedcikoğulları	Mehmed Ali	Mehmed	30
Sofular	Çalışmıyor (Küçük)	Yetimoğulları	Abidin	Ahmed	180
Yenice	Çoban	Cavlıoğulları	Hüseyin	İsmail	362
Kavacık	Mucir/Kiraya Veren		Hanife Hatun	[?]	72

KELES TEMETTUAT DEFTERİ, BOA.ML.VRD.TMT.8461

BAHAR 2006
Fiyatı 2.50 YTL

BURSA
ARAŞTIRMALARI

kent tarihi ve kültürü dergisi

Sayı: 12

- Saltanat Kapısı Restorasyonu
- Bursa'da Gayrimüslim Okulları
- Bursa Seyahatnameleri
- Emirsultan Mahallesi

BURSA ARAŞTIRMALARI VAKFI